

בבית המשפט העליון

בע"מ 7468/11

לפני: כבוד השופט נ' הנדל

המבקשים: 1. פלוני
2. פלוני

נגד

המשיבה: אלמונית

בקשת רשות ערעור על פסק דינו של בית המשפט המחוזי
בבאר שבע (כב' סגנית הנשיא ש' דברת וכב' השופטות ר'
ברקאי וצ' צפת) בעמ"ש 28507-10-10

בשם המבקשים: עו"ד שמואל סף

החלטה

1. מונחת לפניי בקשת רשות ערעור על פסק דינו של בית-המשפט המחוזי בבאר שבע (כבוד סגנית הנשיא ש' דברת וכב' השופטות ר' ברקאי וצ' צפת) בעמ"ש 28507-10-10, אשר דחה ערעור על פסק דינו של בית המשפט לענייני משפחה באשדוד בת"ע 30/09 ות"ע 331/09 (כב' השופט פ' אטולין) במסגרתו נקבע כי המשיבה, אשתו השנייה של המנוח, זכאית למחצית מעיזבונו.

המבקשים הם ילדיו של המנוח מנישואיו הראשונים לאימם אשר נפטרה בשנת 1996. בעת חלוקת ירושת האם, ויתרו המבקשים על חלקם בירושה לטובת המנוח. בעקבות זאת ניתן צו ירושה לפיו המנוח הוא היורש היחיד של עיזבון אימם ולו מוקנות מלוא הזכויות בדירה הממוקמת באשקלון, אשר נרכשה במהלך נישואיו עם האם. כשנה לאחר מכן נישא המנוח עם המשיבה בנישואין אזרחיים. בשנת 1999 חתמו המנוח והמשיבה על הסכם ממון אשר לא אושר כנדרש על פי דין. בהסכם הממון נקבע כי על אף קיומם של חיים משותפים שמנהלים הצדדים, לא תהיה למשיבה כל זכות בדירה

מושא המחלוקת. בחודש דצמבר 2008 נפטר המנוח מבלי שהניח אחריו צוואה. המשיבה הגישה בקשה לצו ירושה במסגרתה עתרה למחצית מעיזבוננו של המנוח, לרבות הדירה. המבקשים הגישו התנגדות שהתמקדה בהורשת הדירה, תוך שטענו כי המשיבה מנועה מלרשת כל חלק בדירה, לנוכח ההסכם שחתמה עם המנוח.

2. בית המשפט לענייני משפחה קבע כי הוראות ההסכם אמנם מדירות את זכויותיה של המשיבה בדירה מכוח חייהם המשותפים אך אין בהן כדי להוציא את זכויותיה בעיזבוננו של המנוח. משאין הסכם ממון תקף, יש להחיל את כלל איזון המשאבים לפי סעיף 5 לחוק יחסי ממון בין בני זוג, התשל"ג-1973 (להלן: חוק יחסי ממון). אין בקביעה כי שוויו של נכס לא יאוזן בין הצדדים כדי להוציא את הנכס מבעלותו של הצד הטוען לכך שאין לאזן את הנכס "ובהמשך, עם מותו, לא יצא אותו נכס מכלל עזבוננו מכוח הוראת סעיף 5(א)(3) לחוק האמור". עוד קבע בית המשפט, כי אין לראות בסעיף בהסכם המורה כי עם פטירת צד אחד לא תהיה לצד האחר כל זכות שהיא בנכסיו של הנפטר משום קביעה אשר באה במסגרת צוואה, שהרי אין ההסכם בגדר צוואה. בנוסף צוין, כי הפסיקה אשר קבעה שיש בהוראות הסכם ממון כדי לגבור על הוראות חוק הירושה מתייחסת למצב בו נקבעה הוראה סותרת לחוק הירושה בהסכם ממון שאושר כדין ולא בהסכם ממון שלא אושר כדין על פי הוראות סעיף 2 לחוק יחסי ממון בין בני זוג, כבמקרה דנא. לכך יש להוסיף, כי בידי המנוח הייתה האפשרות לשלול זכויותיה של המשיבה במסגרת צוואה, דבר אשר לא נעשה על ידו. בהתאם נקבע, כי אין בהוראות ההסכם אשר נכרת בין המנוח למשיבה כדי לשלול את זכותה לרשת את עזבוננו, כשעיזבון זה כולל גם את זכויותיו בדירה. על פסק דין זה הוגש ערעור לבית המשפט המחוזי, אשר נדחה בדעת רוב (כב' השופטות ר' ברקאי וצ' צפת) נגד דעתה החולקת של סגנית הנשיא ש' זברת.

בפסק דינו, אישר בית המשפט המחוזי את קביעת בית המשפט לענייני משפחה כי הסכם הממון חסר תוקף. נקבע כי אף לו היה בר תוקף, הוא איננו בחזקת "צוואה" השוללת את זכותה של המשיבה לרשת את נכסי המנוח. שכן, אין בכוחו של הסכם ממון להדיר יורש מזכותו בירושה. הדרך לצוות מוגבלת אך ורק לאחת מצורות הצוואה הקבועות בחוק הירושה, בעוד הסכם ממון איננו נמנה על אחת מהן. הודגש כי הוראה שבמהותה היא הסכם בדבר ירושתו של אדם מהווה עסקה אסורה בירושה על פי סעיף 8 לחוק הירושה. במקרה דנא, ההסכם לא גרע מן העיזבון ועל כן כל הרכוש הרשום על שם המנוח הוא חלק מעיזבוננו. אמנם, הדירה מושא הערעור אינה בת איזון ואין המשיבה זכאית לזכות כלשהי בדירה מכוח חייה המשותפים עם המנוח. עם זאת,

הדירה איננה נגרעת מהעזיבון ומששייכת כולה לעזיבון, כי אז תועבר בשלמותה ליורשי המנוח על פי דין. אילו התכוון המנוח להדיר את המשיבה מעזיבון, שומה היה עליו לעשות זאת בצוואה. משלא עשה כן, קמה זכותה לרשת מכוח דין. לעומת זאת, דעת המיעוט (כב' סגנית הנשיא ש' דברת) סברה כי יש לקבל את הערעור ולהדיר את המשיבה מהירושה של המנוח. הוראות הסכם הממון הן ברורות לפיהן אין למשיבה חלק בדירה. סעיף 7 לחוק יחסי ממון מקנה סמכות לבית המשפט להרחיב את איזון המשאבים בין בני זוג שעה שבית המשפט מתרשם כי אחד מבני הזוג ביקש לסכל את זכויות האחר ברכוש מסוים. מכלל הן למדים לאו – היינו, בית המשפט יכול לגרוע זכויות בנכס לנוכח הוראותיו של הסכם בין בני הזוג על מנת למנוע את סיכול כוונתו של המנוח שלא ליתן למשיבה חלק בדירה מושא המחלוקת.

3. בבקשה שלפניי טוענים המבקשים כי פסק דינו של בית המשפט המחוזי "מרוקן מתוכן חלק גדול מהוראות חוק יחסי ממון בין בני זוג". הפרשנות לפיה חוק יחסי ממון איננו יכול לקבוע בהסכמה בין הצדדים בכתב שרכוש מסוים לא יהווה נושא לירושה של בן הזוג הנותר כאשר נפטר אחד מהם, ואילו רק צוואה יכולה לעשות זאת, "מרוקנת חלק חשוב ממטרתו". הואיל וחוק יחסי ממון נחקק בשנת 1973, הרי שהוראותיו אמורות לגבור על הוראות חוק הירושה אשר נחקק בשנת 1965. עוד הם טוענים, כי שגה בית המשפט המחוזי עת ערך הבחנה בין פקיעת נישואין על דרך פרידה לבין פקיעת נישואין על דרך מוות של אחד מבני הזוג. זאת בניגוד לאמור בסעיף 5 לחוק יחסי ממון שאיננו מבחין בין שני המצבים. לשיטתם, אם סעיף 5 (א) לחוק האמור קובע כי במקרה של מוות או פרידה יש רכוש שלא יאוזן בין הצדדים וס"ק (ב) קובע כי במקומו של הנפטר יבואו יורשיו, ברור אפוא כי רכוש שיצא מכלל איזון המשאבים יגיע אך ורק ליורשיו של הנפטר שאיננו בן הזוג. בהתאם עותרים המבקשים לשינוי התוצאה באופן שישלול מהמשיבה כל זכות שהיא בדירת המנוח ולא כפי שנקבע כי זו תירש מחצית מעזיבון, לרבות הדירה.

4. לאחר שעיינתי בבקשה ובפסקי הדין של הערכאות הקודמות, הגעתי למסקנה, כי דין הבקשה להדחות. המחלוקת בין דעת הרוב לבין דעת המיעוט בבית המשפט המחוזי נוגעות לשאלות יפות ועקרוניות באשר ליחס בין חוק יחסי ממון בין בני זוג לחוק הירושה. ברם, על מנת להכריע בבקשה זו ניתן לצמצם את גדר היריעה או ליתר דיוק להבהיר אותה.

מוסכם על דעת ההרכב המחוזי כולו שהסכם הממון לא אושר ואומת כנדרש לפי סעיף 2 לחוק יחסי ממון. על כן, הוא חסר תוקף כהסכם ממון. משנקבע כאמור, עולה כי המנוח והמשיבה משולים כמי שלא עשו הסכם ממון. אולם, אין זהו סוף פסוק. קיומו של הסכם ממון לפי חוק יחסי ממון לחוד, ותוקפו של "סתם" הסכם כתוב בין בני זוג לחוד. כפי שנפסק בבג"ץ 10605/02 יפה גמליאל נ' בית הדין הרבני הגדול, פ"ד נח (2) 529 (להלן: עניין גמליאל):

"ההסכם שנקשר בין בני הזוג במקרה שלפנינו, הגם שאינו עולה כדי "הסכם ממון", כהגדרתו בחוק יחסי ממון, הרי הוא בר-תוקף במסגרת הסדר המשאבים בין הצדדים, לפי סעיף 5(א)(3) לחוק, וניתן לאוכפו".

גישה זו נשענת על פסיקה קודמת אשר הובאה שם:

אין לראות ב"הסכם ממון" את חזות הכול מבחינת יחסי הממון בין בני-זוג, ויש להבדיל הכול היטב בין "הסכם ממון" – או בהעדרו, המלא או החלקי... לבין הסכם רגיל או הענקת מתנה או עיסקה אחרת בין בני הזוג במהלך חיי הנישואין לפי הדין הכללי" (בע"א 169/83 יונה (שרעבי) שי נ' ששון (שרעבי) שי, פ"ד לט (3) 776).

אכן, ההסכם בין הצדדים אינו עונה על דרישות הסכם ממון על פי חוק יחסי ממון מהטעם שלא אושר על ידי בית המשפט (ראו סעיף 2 לחוק יחסי ממון). אולם, ההסכם הכתוב עונה על דרישות הוראת סעיף 5(א)(3) סיפא לחוק יחסי ממון. סעיף זה שעניינו הסדר איזון המשאבים קובע כי "עם התרת הנישואין או עם פקיעת הנישואין עקב מותו של בן זוג זכאי כל אחד מבני הזוג למחצית שווים של כלל נכסי בני הזוג, למעט... נכסים שבני הזוג הסכימו בכתב ששווים לא יאוזן ביניהם". ודוק; "הסכימו בכתב" ולא דווקא "בהסכם ממון" (ראו עניין גמליאל לעיל). יוצא כי הגם שכאמור אין בפנינו הסכם ממון על פי חוק יחסי ממון, חוק אחרון זה חל על המקרה לרבות על תוקפו של הסכם בכתב שנערך בין הצדדים. על כן, יחול בעניינם של בני הזוג הסדר איזון המשאבים, בכפוף להסכם הכתוב ביניהם. גישה זו איננה עומדת בסתירה לחוק הירושה אלא משתלבת עימו. סעיף 148 לחוק הירושה מורה כי חוק הירושה אינו גורע מ"יחסי ממון בין איש לאשתו" (וראו גם סעיף 11(ג) וכן סעיף 104(א)(4) לחוק הירושה).

אך גם בכך אין סוף פסוק. יש להבחין בין עריכת הסדר לאיזון משאבים לבין בדיקת עזבונו של בן הזוג שנפטר. אלו הן שתי בדיקות נפרדות. שאלה אחת היא מה

היקף הנכסים המצויים בעיזבון. שאלה אחרת היא אופן חלוקת העיזבון לאחר תחימת היקפו. לשון אחר – מהו תוכן העיזבון לעומת מיהו הנהנה ממנו. חוק יחסי ממון עניינו השאלה הראשונה של הגדרת היקף העיזבון. חוק הירושה עוסק בסוגיה השניה שעניינה חלוקת העיזבון. את שני החוקים האמורים יש להפעיל באופן ששואף ליצירת הרמוניה ביניהם. המטרות והתכליות של שני החוקים אינן חופפות אלו את אלו. כמובן, עניינם של שני החוקים הוא עשיית צדק בחלוקת נכסים. אולם בעוד חוק יחסי ממון קובע כללים לחלוקת הרכוש לנוכח החיים המשותפים של שני בני הזוג על ציר זמן הנישואין עד לפקיעתם, דיני הירושה מתמקדים בנקודת רגע המוות של אחד מבני הזוג תוך קביעת כללים, לצד הכרה באוטונומיה בהיקף זה או אחר של המוריש. הסכם לחלוקת נכסים במהלך חיי הנישואין מציב את בני הזוג במרכז. אי לכך, עמדת "היחידה הזוגית" בדמות הסכם כתוב בין מרכיביה עשויה להכריע. הסכם כשמו כן הוא – גמירת דעת בין שני צדדים. אף צוואה המתמקדת במוריש, כשמה כן היא – ציווי המוריש בדבר חלוקת נכסיו. אי לכך, דעתו על פי המשטר של דיני הירושה קובעת ביחס לרכושו. רצונו כבודו וכבודו רצונו.

עשייה כמצוותו – כלל גדול היא. בהקשר זה ראוי להפנות לסעיף 8(א) לחוק כותרתו "עיסקאות בירושה עתידית" וקובע:

"הסכם בדבר ירושתו של אדם וויתור על ירושתו שנעשו בחייו של אותו אדם – בטלים".

דין הירושה הישראלי אינו מוכן להכיר בהסכמה בין שניים ביחס לגורל הירושה כלפי מי מהם. הסכם כזה בטל, לרבות האפשרות שצד אחד, למשל בן הזוג, יותר על זכויותיו לרעהו. הגבלת חופש החוזים בגזרת דיני הירושה נועדה, כנראה, להרחיב בצורה ממשית את חופש המוריש להביע את רצונו. אמנם תיתכנה גישות משפטיות אחרות, אך המשפט הישראלי העלה על נס את הכלל לפיו יש לכבד את רצון המת. כבלי הסכם לעניין ירושה עתידית, יגבילו, בצורה ישירה או עקיפה, את יכולתו של המוריש לשנות מצוואתו. ושמא יאמר כי חוק יחסי ממון גובר משום שמאוחר הוא לחקיקת חוק הירושה, אשיבנו כך: חוק הירושה לא קבע חריג בנדון ביחס לחוק יחסי ממון, כפי שידע לעשות ביחס לסעיפים אחרים, בהם הוזכר חוק יחסי ממון במפורש (וראו סעיפים 11(ג); 104(א)(4) וכן עיינו בסעיף 148 לחוק הירושה שהובאו לעיל). לצד חופש החוזים, קיים גם החופש לצוות (ראו סעיף 27 לחוק הירושה, הקובע ש"התחייבות לעשות צוואה, לשנותה או לבטלה או שלא לעשות אחת מאלה – אינה תופסת").

הרציונאלים השונים העומדים בבסיסם של חוק הירושה וחוק יחסי ממון, כמובן בעלי משמעות מעשית. כך למשל, ייתכן מצב בו בן הזוג הנותר בחיים זכאי למחצית הדירה מכוח החיים המשותפים עם בן הזוג הנפטר (להלן: המקרה הראשון). במצב דברים זה, העיזבון של בן הזוג שנפטר יכלול רק מחצית הדירה והוראות דיני הירושה ביחס לחלוקה הפנימית בין היורשים יחולו רק לגבי חלק זה. כאן, הסדר איזון המשאבים החריג את הדירה מהאיזון ולכן העיזבון כולל את הדירה כולה אשר היא אמורה להתחלק בהתאם לחוק הירושה (להלן: המקרה השני). בהנחה שבן הזוג הנותר בחיים זכאי למחצית העיזבון, במקרה הראשון הוא יזכה ב-75% מהדירה: 50% מכוח החיים המשותפים ו-25% נוספים שמהווים מחצית מחלקו של בן הזוג הנפטר. במקרה השני, שהוא הרלוונטי למקרה דנן, בן הזוג שנותר בחיים – היינו, המשיבה – תזכה ב-50% מהדירה, מחצית העיזבון. יושם אל לב כי בשתי הדוגמאות אף צד אינו מקבל את מלוא הזכויות בדירה.

לו חפץ המנוח שהמשיבה לא תזכה ב-50% האמורים, התרופה הייתה בידו לערוך צוואה. משלא עשה כן, כללי הירושה על פי דין יחולו (ראו סעיף 10 ו-11 לחוק הירושה). לאמור, בעודם בחיים רשאים בני הזוג להסכים על אופן חלוקת הרכוש ביניהם. ברם, משאין עסקינן בהגדרת היקף הרכוש, אלא בשאלת הזוכה בו, הצוואה – מצוות המוריש – היא הקובעת.

לדעתי, המבנה האנליטי-משפטי האמור נכון הוא ותואם את מטרות הדין. יש לשמור על ההבדלים בין חוק יחסי ממון לבין חוק הירושה. כאמור, הסכם בגדרו של הראשון משקף את חופש החוזים של בני זוג, ואילו האחרון מתמקד באוטונומיה של היחיד – הוא לבדו ללא שותפים. אולם, אין להכחיש שהמציאות בשטח עשויה לעורר קשיים משלה. לא ניתן לדעת האם תמיד זוג מודע לאבחנות האמורות. אם כך המצב, ייתכן שהתוצאה הנובעת מהמבנה המיוחד לא בהכרח תשקף את כוונת הצדדים כזוג או כיחידים. הפתרון לכך יבוא בדמות הגברת מודעות בני הזוג להבחנה בין החוקים ולהכרה במסגרות הדין, ולו ברמה הכללית. לצד זאת יש לזכור כי קביעת דיספוזיציה בנכסי המנוח מחייבת הקפדה גם בדרישות צורניות. כלל כיבוד מצוות המת העצים את מעמד הצוואה, החייבת לצלוח משוכות פורמאליות נוקשות. ויתור על מסלול הצוואה תוך הענקת כוח להסכם ממון כתחליף לה אינו יוצא ידי חובתו מבחינה פורמאלית ועלול להגביר את אי הוודאות וחוסר הביטחון בחתירה לתוצאה המקיימת את רצון המנוח. גם מנקודת מבטה של כוונת בני הזוג, אין להניח ככלל שהסכם ממון שנערך ביניהם נועד לשמש צוואה עבור כל אחד מהם. במישור המעשי, על צד העורך הסכם

ממון לדעת כי יהא עליו לערוך גם צוואה אם אין הוא מעוניין בחלוקת רכושו בהתאם לחוק הירושה. הנה לנו צידו השני של המטבע, לפיו הבחירה שלא לכתוב צוואה מותירה את החלוקה לירושה על פי דין. כך בענייננו.

5. המסקנה דלעיל תואמת את התוצאה אליה הגיעו שתי ערכאות קמא. בנסיבות אלו, ובהמשך לנימוקי דלעיל, הבקשה למתן רשות ערעור נדחית, ללא צו להוצאות.

ניתנה היום, י"ג בתמוז התשע"ב (3.7.2012).

ש פ ט